

Секція 1. Загальна психологія та психологія особистості.

**Ільїна Ю.Ю.,**

кандидат біологічних наук, доцент,  
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах  
*Національний університет цивільного захисту України,*  
*м. Харків, Україна*

**Бунь К.В.**

курсантка соціально-психологічного факультету  
*Національний університет цивільного захисту України,*  
*м. Харків, Україна*

## **ЗМІНИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА СПРЯМОВАНОСТІ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИШІ**

Великий вплив на всі аспекти життєдіяльності та поведінки людини, мають такі характеристики особистості, як соціально-психологічна адаптація та її спрямованість. Адаптація – це соціально- психологічний процес, який при сприятливих умовах формує адаптовану особистість. Визначення соціально-психологічної адаптації особистості можливе на підставі онтогенетичної соціалізації, поняттю, яке правильно відображує реальний, складний процес, завдяки якому індивід перетворюється в особистість, яка має риси соціально-психологічної зрілості. Онтогенетична соціалізація – це процес взаємодії індивіду з соціальним середовищем, у ході якого він набуває механізми та норми соціальної поведінки, установки, риси характеру та їх комплекси, інші особливості та підструктури, що загалом мають адаптивне значення [2]. Термін «соціально-психологічної адаптації» входить до понятійного апарату як гуманітарних, так і технічних наук і розглядається такими вченими як: А. Бандура, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А. Адлер, Е.Г. Еріксон, Дж. Келлі, А. Маслоу, Ж. Піаже, К.Р. Роджерс, Б.Ф. Скіннер, З. Фрейд.

Сьогодення вимагає від сучасної освіти створення умов для соціалізації особистості, соціальної активності, формування установки на певний рівень взаємин з оточуючими, що включає в себе пристосованість, адаптацію до умов середовища, стійкість до змін умов існування. Крім того, постійно мінливі умови

економічного і політичного розвитку країни потребують наполегливості, цілеспрямованості кожної людини, її чіткої спрямованості. Саме система освіти зможе створити основу для формування цих важливих якостей. Особливо, це актуально для майбутніх фахівців екстремальних видів діяльності.

Базовою категорією для психологічної науки є поняття спрямованості. Його тлумачення залежить від підходу, наукової школи, якої дотримуються дослідники. Визначення спрямованості відрізняються один від одного, але так чи інакше всі автори роблять акцент на мотиваційній сфері особистості. Спрямованість особистості традиційно трактується як мотиваційна обумовленість дій, вчинків, всієї поведінки особистості, її цілями, джерелами яких є потреби. Дане поняття позначається як сукупність відносно постійних мотивів, що орієнтують діяльність особистості. У структуру спрямованості входять, передусім, усвідомлені мотиви поведінки: цілі, інтереси, ідеали, переконання особистості, їхня стійка ієрархія дає змогу в певних межах передбачити загальну спрямованість особистості, її вчинків. Проте на поведінку людини впливають не тільки усвідомлені, а й малоусвідомлені мотиви, їх співвідношення визначає її поведінку в новій ситуації. Людина часто діє всупереч свідомо сформованому наміру, під впливом сильного емоційного стану. А це може стати для співробітника екстремальних видів діяльності фатальним [1]. У психологічній і педагогічній літературі поглибленим вивченням спрямованості особистості займалися такі вчені, як С.Л. Рубінштейн, Л.І. Божович, Н.Д. Левітов, В.Н. Мерлін, В.М. Мясичев, К.К. Платонов, Н.В. Кузьміна та ін.

Незважаючи на велику кількість теоретичних джерел з проблеми нашого дослідження, більшість питань залишаються відкритими. А особливо вони вимагають розробки психокорекційної програми з підвищення рівня соціально-психологічної адаптації та корекції спрямованості особистості майбутнього фахівця екстремальних видів діяльності.

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей спрямованості у курсантів та студентів з різним рівнем соціально-психологічної адаптації протягом навчання у виші. Воно проводилось на базі Національного

університету цивільного захисту України. Загальна вибірка досліджуваних складала 120 респондентів (першого та другого курсів). Для досягнення мети та вирішення завдань нами використовувались наступні методики: «Діагностика соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса й Р. Даймонда) та «Вивчення спрямованості особистості» (Б.Басса).

Результати дослідження соціально-психологічної адаптації розподілилися наступним чином: на першому курсі 6,5% опитаних курсантів мали високий показник соціально-психологічної адаптації, середній – 53,5 %, низький – (40 %); 10 % студентів отримали високий показник соціально-психологічної адаптації середній – 56,7 %, низький – 33,3 %. На другому курсі курсанти мають такі показники: переважаючим рівнем адаптації досліджуваних є «Середній», який виявлено у 86,7% досліджуваної вибірки, такий рівень адаптації особистості як «Високий» виявлено у 10% вибірки, а «Низький» рівень – у 3,3% опитаних, а студенти розподілилися наступним чином: високий – 20 %, середній становить 80% опитаних студентів. Порівняння показників рівня прояву соціально-психологічної адаптації свідчить про те, що у респондентів другого курсу переважає середній рівень, а на першому – низький її рівень. Тобто курсанти та студенти певною мірою адаптувались протягом навчання до умов соціального середовища. Таким чином, наші другокурсники протягом навчання демонструють більш ефективну поведінку, яка дозволяє їм успішно вирішувати задачі, котрі постають перед ними. Також для них є характерним достатньо повне засвоєння й прийняття норм і цінностей вишу, прагнення до активної взаємодії із членами оточуючого середовища - одногрупниками й реалізація своєї усвідомленої індивідуальності. В той же час нами виявлено те, що у тих же респондентів на першому курсі відмічались труднощі в організації соціальної взаємодії різного рівня, спостерігалось повільне засвоєння й неприйняття встановлених групових норм й звичаїв. Їх знижена самооцінка, підвищена тривожність, незадовільні критичність та рефлексія перешкождали процесам індивідуалізації й самоствердженню в групі. Утруднення в міжособистісній взаємодії виражались в епізодичному інтересі до оволодіння новими рольовими функціями, низькій продуктивності діяльності й негативному самопочутті.

Аналіз отриманих результатів щодо динамічних змін особливості спрямованості особистості протягом навчання представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динамічні зміни показників спрямованості респондентів в залежності від року навчання (бали)

Шкали	Курс		Т	р
	Перший m±б	Другий m±б		
Спрямованість на справу	21,57±12,89	32,7±9,94	-3,62	p ≤0,001
Спрямованість на себе	36,23±11,61	25,93±10,54	3,81	p ≤0,001
Спрямованість на суспільство	32,53±7,25	32,43±9,68	0,051	p ≤0,1

Дослідження дозволило спостерігати зміни спрямованості особистості на різних етапах навчання. Так, на першому курсі переважає спрямованість на себе, а на другому у тих же респондентів – спрямованість на справу та суспільство. Отже, поступово протягом навчання виявляється зацікавленість до розв'язання ділових та робочих проблем, людина намагається виконувати роботу якнайкраще. Курсанти та студенти зі спрямованістю на суспільство (спілкування) підтримують гарні стосунки з одногрупниками, викладачами, уникають будь-яких суперечок та конфліктів. У них переважає орієнтація на спільну діяльність. Хоча, водночас, це іноді може ставати на заваді виконанню одноосібних завдань, адже вони здебільшого орієнтуються на інтереси групи. Досліджувані з такою спрямованістю зорієнтовані на соціальне схвалення, залежать від групи, відчують потребу в підтримці та прихильності оточуючих.

У таблиці 2 представлені показники прояву соціально-психологічної адаптації досліджуваних.

Таблиця 2

Показники прояву соціально-психологічної адаптації (бали)

Шкали	Рік навчання		t	р
	Перший	Другий		
	m±б	m±б		
Адаптивність	93,97±33,27	134,37±25,62	-5,45	p ≤0,001
Емоційний контроль	20,23±6,16	18,9±9,55	0,65	p ≤0,52
Внутрішній/зовнішній контроль	22,3±6,34	37,0±12,36	-6,096	p ≤0,001

Виявлені високі показники за шкалами «Адаптивність», «Внутрішній/зовнішній контроль» у курсантів та студентів другого курсу у порівнянні з першим. За шкалою «Емоційний контроль» були відмічені більш високі показники у досліджуваних першого курсу навчання.

Існує прямий кореляційний зв'язок між показниками опитуваних з низьким рівнем соціально-психологічної адаптації та спрямованістю на себе. Також виявлений зворотній помітний кореляційний взаємозв'язок у респондентів з високим рівнем соціально-психологічної адаптації та спрямованістю на діло.

Нами розроблено програму інтерактивних занять з підвищення рівня адаптації та емоційної стійкості на початкових етапах навчання. Комплекс спрямований на вирішення наступних завдань: згуртування колективу і оволодіння прийомами ефективної взаємодії та співпраці; самопізнання і саморозкриття учасників за рахунок зниження бар'єрів психологічного захисту і переходу на особистісний рівень спілкування; підвищення психологічної культури, в тому числі, усвідомлення умов, що впливають на функціонування і розвиток групи; поглиблення знань про адаптацію та емоційну регуляцію як важливих складових емоційно-вольового образу «Я»; формування реалістичності у поглядах на себе, свій життєвий шлях, власну модель світу; набуття досвіду емоційно - витривалої поведінки при вирішенні складних професійно - значущих ситуацій.

### **Література.**

1. Ільїна Ю.Ю., Сажин В.П. Гендерні особливості спрямованості та ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців різних спеціальностей// Сборник научных статей IX Международной научно-практической интернет – конференции «Состояние здоровья: медицинские, психолого-педагогические и социальные аспекты» /ВДНЗ «ДДПУ»;– Славянск: Донбасский гос. пед. Ун-т: 2018. – С. 423-431.

2. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А. А. Налчаджян. – Ереван: АН АрмССР, 1988. – 465 с.